

מובא בגמרא דיון ביחס לדין 'המפקיר עבדו'. אדם שיש לו עבד כנעני ואמר שהעבד עצמו מופקר, ואמר רב שהעבד יוצא לחירות. הגמרא מוסיפה לאחר מכן ספק- האם צריך גם גט שחרור. ועונה לשיטת רב צריך גם גט שחרור.

הגמרא מספרת שעלה ר' חייא ב"י לארץ ישראל אמר לפני רבי יוחנן את אותה שמועה, או באופן מלא או באופן חלקי, וכך הייתה תגובתו (שם לט.):

כי סליק ר' חייא בר יוסף, אמר להאי שמעתא דרב קמיה דר' יוחנן, א"ל: אמר רב הכי! והוא לא אמר הכי? והאמר עולא אמר ר' יוחנן: המפקיר עבדו יצא לחירות, וצריך גט שחרור! הכי קאמר ליה: אמר רב כוותי! איבא דאמרי: לא סיימוה קמיה, א"ל: ולא אמר רב צריך גט שחרור? ור' יוחנן לטעמיה, דאמר עולא א"ר יוחנן: המפקיר עבדו יצא לחירות, וצריך גט שחרור.

עפ"י המאן דאמר שרב סובר שהפקרת העבד ונתינת הגט, משחרר את העבד להיות בן חורין, התפלא רבי יוחנן שאמר רב כמותו. עפ"י המאן דאמר שרב סובר שמספיק הפקרת העבד בלבד לשחררו, התפלא שלא הצריך רב גט שחרור בנוסף להפקרה!

נראה שיש לעיין בתגובתו של רבי יוחנן ביחס למימרא של רב. הגמרא ממשיכה לבאר את דינו של רבי יוחנן, שמפקיר את עבדו מצד אחד יצא לחירות, אך צריך גט שחרור (שם):

גופא, אמר עולא אמר ר' יוחנן: המפקיר עבדו יצא לחירות, וצריך גט שחרור. איתיביה ר' אבא לעולא: גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו, והיו בהן עבדים, בין גדולים ובין קטנים - קנו עצמן בני חורין. אבא שאול אומר: גדולים - קנו עצמן בני חורין, קטנים - כל המחזיק בהן זכה בהן. וכי מי כתב גט שחרור לאלו? אמר: דמי האי מדרבנן כדלא גמרי אינשי שמעתא. וטעמא מאי? אמר רב נחמן, קסבר עולא: עבדו דגר כי אשתו, מה אשתו משתלחה בלא גט, אף עבדיו משתלחים בלא גט.

הגמרא מקשה על ריו"ח שהרי מצאנו גר שמת ערירי, יצאו עבדיו להיות בני חורין. והרי לנו שעבד נהיה מופקר, ואין הוא צריך גט שחרור! עונה עולא לקושיא זו בחריפות: 'דומה המקשן כאחד שלא למד שמועה', ומתוך, שעבד הגר שווה לאשה, שאם מת הבעל קונה האשה את עצמה, וכך גם העבד קונה את עצמו במיתת האדון. אם כך מקשה הגמרא קושיא נוספת משיטת אמימר, וזה לשונה (שם):

אי הכי, המפקיר עבדו ומת נמי, אלמה אמר אמימר: המפקיר עבדו ומת, אותו העבד אין לו תקנה! דאמימר קשיא.

כלומר, אמימר סובר, שאם מת האדון שהפקיר את עבדו, ולא הביא לו גט שחרור. אזי אין לעבד תקנה, ואין מי שיתיר אותו בגט. אך עפ"י שיטת הגמרא הרי שהאדון מת, ואין צורך בהבאת שטר! לכן נשארת הגמרא בקשיא, כלומר, דבריו של אמימר קשים ואינם מובנים.

ראשית יש לעיין בשאלה, מדוע הפקרה של העבד לא משחררת אותו לגמרי? ומה תפקידו של שטר השחרור?

המושג הפקר מוכר לנו יותר בדיני ממונות, והמושג גט שחרור מוכר יותר בדיני איסורים (כמו גט איש לאשה). כך מבאר רש"י את שיטת אמימר עפ"י המשך הגמרא (ד"ה אין):

כדמפרש לקמן דכיון דהפקירו פקע ממוניה מיניה ואיסורא הוא דפש לבעלים עליהן וכי מיית אין זו ירושה להוריש לבניו הלכך אין לו מי שיתירו בגט.

ע"י הפקרת העבד פקע הדין הממוני בעבד, אך האיסור עדיין קיים ונשאר לבעלים. אך שמת האדון לכאורה יצא גם הדין האיסורי (כמו שלומד עולא בשם רבי יוחנן) בדימיון לאשה שמת בעלה והיא מותרת לכל העולם. אמנם סובר אמימר שלא פקע העניין האיסורי והוא לכאורה נשאר, ואין היורשים יורשים איסור- אלא ממנו (ע"כ אין מי שיתיר את העבד).

נראה שהדברים תואמים לשתי הבחינות בבעלות (כמו שהרחבנו בדף הקודם): א. בעלות שימושית. ב. בעלות עצמית. הצד הממוני שבעבד מבטא יותר את הבחינה השימושית ביחס לבעלות. והצד האיסורי שבעבד מבטא יותר את הבעלות העצמית, והוא נלמד מגזירה שווה מאשה "לה" "לה", שצריך גט שחרור. כלומר, הגט של האשה מגיע על צד האיסור, ולא על הצד הממוני, כך גם גט השחרור מגיע על צד האיסור ולא הממון. **החידוש מהדברים, שגט השחרור, בעצם משחרר את הבעלות העצמית מהאדון- ומתוך כך גם שחרור מהצד הממוני.** מה שאין כן בהשתחררות רק מהצד הממוני, שהוא איננו משחרר את הצד האיסורי שהוא רק ע"י גט שחרור כאשה המתגרשת מבעלה.

אמימר סובר שאין מיתת האדון משחררת את הצד האיסורי שבעבד, וסברא זו קשה. שהרי אמרנו שהצד האיסורי נפקע בשני אופנים: א. גט שחרור. ב. מיתת האדון. כמו אשה שעליה נאמר במשנה הראשונה בקידושין שקונה עצמה בגט כריתות ומיתת הבעל. אך נראה לענ"ד שאמימר סובר שאשה צריכה להשתחרר אחרי מיתת הבעל, שהרי כל המהות שהיא תחיה בזוגיות שנאמר "ויצאה והיתה לאיש אחר". אך בעבד לא שייך אותה בחינה, אלא נאמר להיפך "לעולם בהם תעבדו". כלומר, גם אם האדון שחרר את הצד הממוני, שולט על העבד הצד האיסורי- ואין הוא יכול להשתחרר כי התורה הגדירה לעולם בהם תעבדו. כלומר, שלא ישתחררו ללא ניתוק מוחלט, ומיתת הבעל איננה מאפשרת שחרור כלל. **הקשר העצמי בין העבד לאדון עדיין קיים, ולכן העבד נמצא במין כף הקלע, מחובר לעצמיותו של האדון- בבחינת הנשמה תמיד קיימת.** אך בצד הגוף האדון איננו קיים, ע"כ אין הבחינה הממונית יכולה להתגשם שהרי הפקירו אותו (נראה לענ"ד שהגמרא נשארה בקשיא ולא דחתה לגמרי את דברי אמימר, משום שיש בדבריו נקודה עמוקה שאין בכלים ההלכתיים הרגילים של הגמרא לדבר בהם- אלא רק בד' אמות של הלכה עיי' ברכות ח.).

רבי יוחנן שמייצג את תורת א"י מול גדולי האמוראים שבגולה כרב ושמואל, מביא את ההלכה שאומרת שעצמיות העבד חייבת להשתחרר, לא מספיק הצד הממוני. התורה מתארת שכל דיני העבדות שייכים לא"י, "מבני התושבים הגרים עמכם.. לעולם בהם תעבדו". אולי, הקשר בין עצמיות העבד לארץ הקודש היא דבר אחד, ע"כ התפלא ריו"ח האם רב סובר כמותו, או מדוע אין הוא סובר כמותו.